
Gerle János

ETIKA ÉS ESZTÉTIKA VELENCÉBEN

Két évezred nyomasztó és lelkesítő találkozási pontján a világ legnagyobb építészeti seregszemléje, az immár hetedikben megrendezett velencei nemzetközi építészeti kiállítás önvizsgálatra hívta fel a szakmát. *Kevesebb esztétikát, több etikát!* – szölt a jelszó, amelynek jegyében a meghívott országok és művészek kialakíthatták saját koncepciójukat. *Az a kérdés, milyen mértékig akarnak az építészek beavatkozni a jövőbe? Részesei akarnak-e lenni a folyamatnak, vagy egyszerűen látványos épületeket akarnak emelni? A világ a globalizáció útján halad, az ökológia, a szegénység problémái egyre nőnek. Az építészek nem menekülhetnek a tiszta esztétizálás védelme mögé, az esztétika és etika új egyensúlyára van szükség. Az építészek nemcsak stilliszták... Azt szeretném, ha a pavilonok a jövővel foglalkoznának, az ellentmondásokkal, az építészek jövőre vonatkozó gondolataival, a lehetséges megoldásokkal és nem egyszerűen a legkedvesebb terveik bemutatásával* – fogalmazta meg jó előre a jelszó tartalmát a kiállítás főkurátora Massimiliano Fuksas.

Nézzük meg először, hogyan lehet értelmezni az esztétikum és etika fogalmait ebben az összefüggésben, pontosabban, hogy a magyar kiállítás koncepciójának megalkotásakor hogyan értelmezte őket a kultuszminiszter által kinevezett és teljeskörű felelősséggel felruházott kurátor (e sorok írója) és helyettese, Szegő György.

Mindkét esetben a különböző szemléletű filozófiai iskolák által vitatott jelenségről van szó, könnyebben tájékozódunk, ha a köznap felfogásból indulunk ki. Az építész, mint ilyen képzettséggel rendelkező, erre hivatott személy az emberi környezetet formálja a különféle használatokhoz szükséges mértékben védett, körülhatárolt, a természethez képest átalakított formában. Ezek a környezeti elemek: házak, épületegyüttesek, sőt városok megfelelnek az általános elvárásnak, a szépségeszmény által is befolyásolt jó közérzet kívánalmainak – ha igazodnak a hagyományos értelemben vett stílushoz, egy történelmi korszak kultúráját kifejező és annak megjelenését formailag meghatározó jelrendszerhez. Hagományos értelemben vett korstílus azonban, azaz a műalkotások összességét jellemző formajegyek kötelező érvénye több, mint egy évszázada nem létezik. Szerepét jelenleg divatirányok töltik be, amelyek éppen uralkodó ágához vagy legalább valamelyikéhez tartozni esztétikai mércét jelent. Ez a divatszertőség az esztétikai kategóriát korábbi természetes kapcsolataitól megfosztotta; hitelesség, igazság, erényesség stb nem vagy nem feltétlenül játszanak szerepet egy teljesen a befogadó személyes értékelésének kiszolgáltatott szépségfogalomban, különösen, ha ez a személyes értékrendszer nem kulturális területről származó sugalmazások mentén alakul, azaz, ha a divat a manipuláció eszköze. Annyi mindenesetre következik ebből a helyzetből, hogy az esztétika a felszínre

szorult, nem kapaszkodik össze mélyebbre nyúló gyökerek révén szellemi értékekkel úgy, ahogy az a hagyományos művészetekben jellemző volt, amikor a szépség közvetlenül kifejezte a közösség egészére érvényes „üzeneteket”. Egyik oldalról ez a szakadék indokolja a kiállítás jelszavának megfogalmazását, mert az esztétikai elvárásoknak megfelelni vágyó építész egyre jobban elszakadhat szakmája etikai követelményrendszerétől, sőt maga a szakma látszik elszakadni eredeti rendeltetésétől, amikor például építészeti megbízás tárgya a bevásárlóközpontok másutt, mások által, más szempontok alapján megtervezett és minden esztétikát nélkülöző csarnokának üzleti szükségleteknek megfelelően divatos és reklámhordozóként is funkcionáló ruhába öltöztetése.

Az etika az emberi cselekedetek kiváltó okait és hatását vizsgálja. Etikus az, aminek indítékait és hatását üdvösnek tekinthetjük, vagyis esetünkben, ha a környezetünk változásait életünk minőségét javító eseményekként élhetjük meg. A megítélésben ismét nyilvánvaló és hangsúlyos a személyes nézőpont szerepe. Az-e a jó, ha (mint Velencében) a gyereket leküldhetem labdázni a haverjaival a térre, tudva, hogy ott autótól nem kell tartani, vagy az, ha az autópálya a házam mellett megy el (mint Berlinben, aminek útépitések miatti bontásait mutatja be a német pavilon), megrövidítve az időt, amit autózással töltök? Az-e a jó, ha naponta végigjárom az ismerős, helyi üzleteket, begyűjtve a nekem félretett árukat és a legújabb pletykákat, vagy az, ha egy városszéli fémdobozban anonim szereplőként fogyasztom a korlátlanul rendelkezésemre bocsátott árut, kultúrát és információt? Az-e a jó, ha esztendőnk múltán le tudok ülni egy nekem valamiért fontos eszpresszó jól ismert, ám lehet, hogy kétségbeesetten divatjamúlt és kényelmetlen asztalához, ahol rám is ismernek, vagy az, hogy annak az eszpresszónak a helyén a hetedik profilváltás után végre megnyílt csillogó bankfiókban kedvező szolgáltatásokat kínálnak?

Bár az ilyen választási kényszer korántsem agyszülemény, nem szükségszerű, hogy a két álláspont kizárja egymást. A fejlődésnek tekintett változásokra vonatkozó etikai kérdés mindenesetre mélyebb és szélesebb összefüggéseiben, az egyénre gyakorolt pillanatnyi hatáson túl a közösség és a környezet jövőjét is figyelembe véve vethető fel és válaszolható meg. A környezetet hivatásszerűen alakító szakembernek nem elég az építető igényeit figyelembe vennie, nemcsak azért, mert neki kell jobban tudnia, hogy egy feladat, egy adott helyzet milyen megoldást kíván. A környezetbe történő beavatkozás hatásait a lehető legtágabb összefüggéseiben és teljes mélységében kell tudnia áttekinteni, ami a – természetesen – saját érdekeit szem előtt tartó építetőtől egyáltalán nem várható el. Művészi megközelítésben dolgozó, sajátos értelmiségiként a szakis-

A magyar pavilon megnyitója, június 15-én. A képen balról jobbra: Enrico Zoppas, a Magyar Köztársaság tiszteletbeli velencei konzulja; Szabó Győző, a Római Magyar Akadémia igazgatója, Rockenbauer Zoltán, a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere; Győri Enikő, a Magyar Köztársaság római nagykövete, Gerle János, a magyar pavilon nemzeti biztosa; Sulyok Miklós, a Budapest Galéria építészettörténésze; Szegő György, a nemzeti biztos helyettese. (Fotók: Sáros)

mereteken túl képvisel egy magasabbrendű tudást (szívesebben tekintem ezt a kötelező szakismeret részének), aminek birtokában, akár elismerik ezt, akár nem, társadalmi szerepe is meghatározó. Kimondva végre az eddig kerülgetett fogalmat: a metatermészet teremtési folyamatában aktív szerepet játszó építész (és minden más szakember) munkájáért szerepéhez mért *felelősséggel* tartozik, nem alárendelt kiszolgálója egyéni érdekeknek, hanem közérdeket szem előtt nem tévesztő stratégia. Másik oldalról tehát ez a szerepvárat indokolja a jelszó időszerűségét, mert az etika alapkérdése az emberi szabadság létevel függ össze. Csak szabad ember vállalhatja a felelősséget saját tevékenységéért, de a parancsra cselekvő katonával szemben is felvethető az etikus magatartás kérdése, mert kényszerhelyzetben is lehetősége van személyes döntésre. Míg joggal lehet hivatkozni arra, hogy a divatot csak néhány kiválasztott személy diktálja és aligha várható, hogy e tekintetben Európa kulturális vonatkozásban harmadik világgént kezelt keleti felére odafigyeljenek, etikusan, felelősségteljesen végezni a mindennapi szakmai munkát nem kiváltság, hanem inkább természetes igény, nálunk éppúgy, mint a mienkénél jobban megregulázott, nyugati világban.

A velencei magyar kiállítás koncepciója egy további gondolatot rendelt az előzőkhöz. A jelszó időszerűségét leginkább a jelenlegi világhelyzet adja meg, az, hogy a harmadik évezred küszöbén civilizációs válságban élünk.

Ennek a válságnak az értelmezéséhez használtuk a kommunikációhiány fogalmát olyan összefüggésben, hogy a jövőre vonatkozó gyógyító jellegű feladatok e hiányok helyreállításából, kommunikációs szakadékok áthidalásából fakadnak. A kiállítás a maguk kísérleti állapotában mutat be olyan, környezetalakítással kapcsolatos törekvéseket, amelyek együtt – gyűjtőmunkánk és kiállítási feltételeink szabta korlátok között – minden lehetséges kommunikációs szférára, sőt, azok rejtett, belső összefüggéseire kiterjednek.

Mi került e koncepció jegyében a magyar kultúra üzeneteként kiállításra Magyarország állandó – idén kilencvenegy éves – velencei műcsarnokában? Az épület előtt az épület tervező Maróti Géza 1937-ben készített Atlantisz-rekonstrukciójának öt méter átmérőjű modellje áll (*Varga Péter munkája*). Atlantisz a környezetével harmóniában élő ember és a harmónia megbomlásának következtében elkerülhetetlen katasztrófa kettős jelképe. A modell a kiállítás nagy látványosságai közé tartozik, fényképét családtagjaikkal és háttérben a magyar pavilonnal együtt sokezeren viszik szét a világba a kiállítás manifesztumának szövegével együtt, amelynek egy kiemelt részlete ide kívánczik: *Az építészek lélekjelenléte és felelősségvállalása nélkülözhetetlen a válságból kivezető út megtalálásához, az ember és a Föld lelki-szellemi egységének helyreállításához. Az építészetnek az ősi tudáson kell alapulnia! Az építész hivatása, hogy magasabbrendű törvények közvetítője legyen! A racionaliz-*

tás álarca mögé bújó szeretetlenség, az urbanisztika és a logisztika szövetsége a városok halálát okozzák. Az emberek által cserbenhagyott, a szeretet hiányától sorvadó, a lelkiismeretlenül, sőt, szándékosan mérgezett természet és települések leépülését és életerőinek megbénítását csak az az új tudatosság fékezheti meg, amely képes a régi Atlantisszal együtt alámerülni és az új Atlantisszal kiemelkedni a mélységből. Az új évezred építészetének kulcsa a kommunikáció az ember és a Föld, az ember és önmaga között.

A pavilon előtt felállított, az emberi mérték betartására felhívó szobrok és az első terem beavatási helyként történt kialakítása (Gellér B. István) a közös tudattalanban őrzött ősi tudással való kommunikáció; a kávéházi kultúra felélesztésének példái (Magyar Kávéház Alapítvány), egy szociálisan érzékeny, értékmentartó indíttatású józsefvárosi városrehabilitációs terv fényképei (Perczel Anna és munkatársai) a társadalmi csoportok közötti és azokon belüli kommunikáció; Szabadka és Kassa egy-egy, a város történetének végiggondolásán alapuló városfejlesztési javaslata a település múltjával való kommunikáció; a nyelv és a tárgy-kultúra közös, ősi kapcsolatain alapuló korszerű szerkezetek (Pécs Csoport), az ősi jelképeket újrafogalmazó festmények (Romvári János) a hagyománnyal való kommunikáció; Kecskemét kulturális központjának a hagyományos városszövetbe történő fokozatos belenövesztése, a bejárható modelljével szerkezetében és energiarendszerében megidézett Santo Stefano Rotondo templom a múlt és jövő közötti kommunikáció; a Tiszáról készített tabló (Független Ökológiai Központ) és Németh Ágnes műalkotásai az ember és a természet közötti kommunikáció; Orosz István Atlantisszal és a Rotondóval kapcsolatos metszetei az ember és a műalkotás közötti kommunikáció; Török Ferenc és Balázs Mihálytervei a város és a táj közötti kommunikáció; Nagy Tamás templomtervei a Kozmossszal való kommunikáció; König Frigyes rajzai és festményei a tájalakítás hagyománya és jövője közötti kommunikáció; Makovecz Imre, a Kós Károly Egyesülés és annak vándoriskolája, a Pagony tájtervező és a KÖR építésziroda munkái az ember és a természet viszonyában megjelenő jövőbeli lehetőséggel való kommunikáció; a Földnek az emberi beavatkozások által megzavart erőrendszereit gyógyító geomantiai beavatkozás egyik velencei példája (Marko Pogacnik) az élő bolygóval való kommunikáció helyreállítására, illetve megteremtésére vonatkozó gondolatokat mutat be.

A vendégkönyv bejegyzései arról árulkodnak, hogy ez a megközelítés a közönséget mélyen megragadja, a bemutatott anyagokba történő elmélyedés, az összefüggések felfedezésének minden nehézsége ellenére ez az a kiállítás, amelyet a leginkább érthetőnek és személyükhöz szólónak éreznek. (A kiállítás megrendezése mellett idén először sikerült elérni, hogy a kétkötetes, háromnyelvű katalógus – Bárd Johanna különleges könyvtervezői bravúrja, amely a meghívóval együtt kimagaslik az egyes országok hasonló kiadványai közül – hivatalosan árusítható és ezzel párhuzamosan itthoni könyvesboltokban is kapható legyen. Orosz István plakátja Velence utcáin hívja fel a figyelmet a magyar pavilon kiállítására, ahol a kiállítás saját képeslapjait is megvásárolhatják a látogatók, közöttük négy nyelven a kiállítás koncepcióját összefoglaló manifesztumot. A pavilonban

magának az olasz műemlékvédelem alatt álló századfordulós épületnek és döntő részében megvalósult felújításának szentelt önálló dokumentumkiállítás is helyet kapott.)

A magyar kiállítást sikerült az elképzelések szerint megvalósítani, vagyis a Biennálé felhívásának eleget tenni. Ezzel azonban az a helyzet állt elő, hogy mindazon pavilonok és kiállítók között, akik nem vették komolyan a jelszót – és a néhány problémaorientált kiállítás (Csehország és Szlovákia, Oroszország, Franciaország, Coop Himmelblau stb) mellett jövőre vonatkozó konkrét gondolatokat senki sem fogalmazott meg – Magyarország különös, légüres térbe került. Mintha egyszerre kínossá vált volna a válságból kiutat keresni ott, ahol a szakma elitje ünnepelteti magát, amely mintha a jelszó megfogalmazásával eleget tett volna kötelességének.

A központi pavilon bejáratában 12 egymással szemben elhelyezett hatalmas képernyőről az ünnepelt építész-sztárok mondják folyamatosan véleményüket a szakma problémáiról, anélkül, hogy a hangzavarban akár egyetlen szó is eljutna a látogatókhoz. A nyitóteremben egy közös európai úrprogram műholdja lebeg, mintegy a földi problémák megoldásaként. Aztán képernyők végtelen sora, az égető kérdésekre a választ a látogatónak kell megtalálnia, hiszen ha minden lehetséges információ hozzáférhető, akkor a jó válasz is ott lapul valahol. A kommunikáció az ember és a végtelen információ között minden megoldást magában hordoz.

A háromezer fős, pompásan koreografált díszvacsora befejezésekként Massimiliano Fuksas egy hatalmas kerek terepasztalhoz lépett, amely a vacsora előtt még a kiállításon volt látható. A kisvárost és ligetes környezetét készítői (Metápolis) cukrokból és nyalókákból mintázták és most a legrangosabb nemzetközi szakmai találkozó ünnepélyének csúcspontján a gondosan válogatott vendégsereg a főkurátor felszólítására nekiesett a terepasztalnak, kihúzkodták a fákat, leemelték a háztetőket, szétaprították a dombokat, felszedték az ösvényeket és – elszopogatták. Ezt azonban, ha jelképesnek tekintem az eseményt, a harmadik évezred városi problémákra adott etikus válaszaként különös értelmezni.

A magyar pavilon eozinmázás Zsolnay-kerámiából készült kapuja, amelynek lábuzatát a korábbi helyreállítás során idegen csempékkel egészítették ki. Az eredeti állapot visszaállítása a felette lévő, korona-motívumokat is tartalmazó, külső kerámia és belső, gipszelemekből összeépített, aranyozott búzakalászos ívvel együtt a későbbiekben megoldandó feladat. Az oldalhomlokzat mozaikképeit jövőre bontják ki az 1958-as ráfalazás alól.